

УДК 372.147.227 : 658.512.23

Олена Лихолат,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри технологій
виробів легкої промисловості та дизайну
ДВНЗ «Донбаського державного
педагогічного університету»

ФАКТОРИ ФОРМОУТВОРЕННЯ ВИРОБІВ ДИЗАЙНУ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена теоретичному дослідженню факторів формоутворення виробів дизайну в системі підготовки педагога професійної освіти. Констатовано, що знання та розуміння проблем формоутворення належать до переліку фахових компетенцій майбутнього педагога професійної освіти відповідної галузі знань. Розкрито сутність поняття «фактор» у відношенні до поняття «формоутворення». З'ясовано, що процес формоутворення має історичні витoki і пов'язаний з розвитком візуальної культури, а також з особливостями образної інтерпретації науково-технічних та соціокультурних факторів. В статті виявлено змістові характеристики основних груп факторів процесу формоутворення.

Ключові слова: професійна освіта, формоутворення, фактори, вироби дизайну, візуальна культура, образна інтерпретація, педагог професійної освіти,

Статья посвящена теоретическому исследованию факторов формообразования изделий дизайна в системе подготовки педагога профессионального образования. Констатировано, что знание и понимание проблем формообразования относятся к перечню специальных компетенций сферы знаний, которые соответствуют профессии педагога профессионального образования. Раскрыто понятие «фактор» в связи с понятием «формообразование». Выяснено, что процесс формообразования имеет исторические корни и связан с развитием визуальной культуры, а также с особенностями образной интерпретации научно-технических и социокультурных факторов. В статье выявлены содержательные характеристики основных групп факторов процесса формообразования.

Ключевые слова: профессиональное образование, формообразование, факторы, изделия дизайна, визуальная культура, образная интерпретация, педагог профессионального образования.

This article focuses on the theoretical research of some factors in the process of forming of the design products within the system of education of the

teacher of technologies. It is stated that general knowledge and guidelines for understanding how the process of forming goes, are among the basic educational provisions in the field of technologies and technological education. It emphasized the differentiation between the concept of «factor» and the process of «forming», furthermore the basic features and attributes of this process were defined. Also in this article is specified that the process of forming has a historical background and directly connected to the development of the visual culture. Moreover, it is related to the peculiarities of the visual interpretation of some technological and socio-cultural factors.

Key words: *technological education, the process of forming, factors, design products, visual culture, visual interpretation, the teacher of technologies*

Постановка проблеми. Сьогодні в нашій державі до професійної освіти висувуються оновлені вимоги. Відбулись зміни в векторній спрямованості, оцінці суті, призначення та функцій професійної освіти. Майбутній педагог професійної освіти має глибоко розбиратись в специфічних для обраної спеціальності питаннях, процесах, поняттях, володіти сукупністю систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення у відповідності до галузі знань за певною кваліфікацією, а також до потреб суспільства на рівні сучасного стану інформації з огляду на динамічний процес формування професійної компетентності особистості. Серед багатьох інших складних питань фахової підготовки майбутнього педагога професійної освіти є питання формоутворення виробів дизайну, адже будь-яка методика проектування завжди спирається на розуміння комплексу факторів, які мають безпосередній вплив на об'єкт проектування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формоутворення виробів дизайну завжди гостро стояла перед теоретиками та практиками відповідної галузі, адже основними об'єктами дизайну завжди були і залишаються на сьогодні форма та колір готового виробу. Останні роки до цієї проблеми в сфері легкої промисловості звертались М. Кісіль [6], М. Колісніченко разом з її учнями [10], Т. Ніколаєва [9] та інші. Аналізу загальних та окремих принципів та методів формоутворення виробів в дизайні присвятили власні наукові пошуки такі дослідники, як Л. Гнатюк [2], Ю. Дяченко [4], Т. Ладан [7], І. Прокоп'єва [11] та інші.

У системі підготовки майбутнього педагога професійної освіти важливо приділити увагу аналізуванню комплексу факторів формоутворення. Саме комплексний підхід до питання вивчення проблеми формоутворення, на нашу думку, надасть можливість майбутньому педагогу професійної освіти послідовно та закономірно будувати процес проектування художньо, технологічно та соціально вивіреного виробу дизайну, знаходити вдалу форму, властивості якої відповідають всім запитам споживчим.

Мета статті: теоретично дослідити фактори формування виробів дизайну як необхідної складової фахової підготовки майбутнього педагога професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми формування були і залишаються головними серед художніх та проектних проблем в дизайні. Особливої актуальності вони набули наприкінці ХХ століття, що зв'язане з появою нових форм організації життя суспільства, становленням нових ідеалів культурної, художньої та суспільної свідомості, появою нових матеріалів та технологій. Це викликало необхідність розробки нового розуміння, нових підходів не тільки до самого процесу формування в дизайні, але і до процесу формування комплексу відповідних знань, що вкрай необхідні сучасному педагогу професійного навчання.

Слід відзначити, що форма в дизайні є втіленням ідеї в матеріалі. Форма є першим етапом в освоєнні речі. Людина звертає увагу на колір та фактуру лише після сприйняття форми. Форма має великий емоційний вплив на людину. Досконале володіння знаннями про форму та процес її утворення відкриває перед майбутніми педагогами професійного навчання можливість управляти процесом формування.

Проте, спочатку визначимося в основному понятті статті. Як і будь-який науковий об'єкт, визначена проблема потребує вивчення категорій і понять, що зумовлюють її теоретичну розробку, обґрунтування та впровадження в практичну діяльність. Так, С. І. Ожегов у «Словаре русского языка» (1973) тлумачить фактор як «момент, существенное обстоятельство в каком-нибудь процессе, явлении». Дещо ширшим можна вважати визначення, подане у Словнику української мови (том Х, 1979) – «фактор – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища, чинник». Згідно з трактуванням у «Советском энциклопедическом словаре» за 1985 р. під терміном «фактор» (від лат. *factor* – виробляючий) розуміють причину, рушійну силу якого-небудь процесу, явища, що визначає характер чи окремі його риси. Отже, по відношенню до поняття «формування» поняття «фактор» ми розуміємо як чинник, умову, рушійну, який(а) визначає характер та риси процесу творення форми виробу дизайну.

Процес формування в дизайні, що полягає сьогодні в цілісному уявленні сучасного рівня розвитку візуальної культури, особливостей образної інтерпретації науково-технічних та соціокультурних факторів, має історичні витоки. Аналізуючи історичну зміну форм предметного світу людини, можна відзначити, по-перше, нерозривний зв'язок появи форми з утилітарною потребою людини, по-друге, постійний процес удосконалення та ускладнення знайденої форми з урахуванням естетичних потреб людства.

Будь-яка форма, що була створена людиною в певний історичний період так чи інакше наслідувала вже існуючу природну форму.

Прототипи форм предметного середовища людини можна знайти в кристалічних (неорганічних) та пластичних (органічних) твореннях природи. Погоджувачись з В. Б. Мірімановим [8], в предметному середовищі можна виділити дві основні морфологічні основи визначення форми виробу дизайну: *кристаломорфізм*, для якого характерними є жорсткість, злам, «робленість» та *біоморфізм*, який характеризується м'якістю, пластичністю, вигинами. В різні історичні періоди можна спостерігати перевагу «жорсткого» (давньоєгипетський, етрусський стилі, готика, кубізм, функціоналізм, конструктивізм, хай-тек, мінімалізм) або «м'якого» (бароко, рококо, імпресіонізм, модерн, ар-деко, неомодерн) типу організації форми виробу.

Формоутворюючі пошуки дизайнерів завжди спрямовані на виявлення нових властивостей вже відомих матеріалів та виявлення властивостей нових матеріалів, фактур, винайдення оригінальних конструктивних рішень та відображення їх у геометричних структурах.

Проте, винайдена форма виробу не є «сухою геометричною схемою», а породжує емоції, відчуття, зміст яких визначається наповненням трьох рівнів сприйняття геометричних форм: *фізичний* [1], який дозволяє з математичною точністю виміряти, визначити та описати геометричну фігуру (овал, трикутник, паралелепіпед, шар тощо); *фізіологічний* [3], який відноситься до першого рівня відчуттів і задає параметри візуального сприйняття реальності, що базується на фізіології нашого зору; *психологічний* [5, с. 28], який стосується емоційного «звучання» геометричних ліній, фігур, площин, об'ємів, тобто процес суб'єктивного формування цілісного образу предмету.

Форму можна розглядати як явище культури, своєрідну бібліотеку знаків та образів, які несуть певне коло асоціативних значень. Погоджувачись з теоретиками дизайну К. М. Кантором, А. Н. Лаврентьевим, В. Ф. Рунге, В. Ф. Сидоренко можна констатувати, що світ інженерії, прийнятий на сьогодні культурою, відбився у свідомості людини на рівні архетипів та був використаний дизайнерами та архітекторами для створення особливої, художньо усвідомленої мови техніки та технології в ХХ столітті. Ціннісні складові технології як елементу культури використовувались дизайнерами при створенні «образу технології» у вигляді продукту, в процесі «міфологізації» техніки та «футуризації» форми в період науково-технічної революції, для формування «людського» ставлення до технології та споживача в постіндустріальний період.

Наше сприйняття прагне об'єднати та вибудувати окремі елементи в єдине емоційне ціле. Всі геометричні форми викликають стійкі відчуття (позитивні або негативні емоції), піддаються описанню та систематизації, базуючись на культурно-міфологічну семантику. Форма на основі овалу пов'язана з архетипом яйця, яке несе в собі ідею зародження життя, жіночого початку, м'якості, округлості і тепла. Форма, що будована на

основі паралелепіеду, в архетипічному контенті відбиває ідею Світового порядку, чоловічого початку, відтворення, жорсткості, волі, стійкості, впевненості, яскравості прояву. Правильний вибір геометрії форми, що вміло співвідноситься з філософією форми та потребою специфічного впливу на людину, вважається гармонійним. Найбільш складна проблема полягає в створенні форми, яка цілковито будована на головних людських цінностях.

Варто відзначити, що серед головних формоутворюючих факторів в дизайні прийнято виділяти такі сфери впливу: *соціально-функціональне середовище*, бо на всіх, без виключення, етапах розвитку суспільства форма виробу завжди залежала від рівня розвитку соціуму, його смаків, звичок, ідеалів; *художню культуру та мистецтво*, як невичерпне джерело формально-композиційних систем, які озброюють дизайн технологіями моделювання, засобами та прийомами образної художньої виразності; *науково-технічну сферу*, яка охоплює технології, матеріали, концепції природних наук та техніки, які іноді стають темами окремих експериментальних художніх робіт. Разом з тим, взаємозв'язки в культурі та техніці виявились набагато складнішими, тому що складових елементів формоутворення значно більше, ніж прийомів композиції, засобів та прийомів виразності. Дослідження проблем формоутворення в дизайні дозволяє об'єднати досвід предметно-художньої творчості різних часів, виявити універсальність закономірностей формоутворення в проектному, візуальному та технологічному аспектах.

Процес формоутворення має спиратись на базові основи основних вимог до виробів дизайну: *експлуатаційні*, що враховують ступінь впливу ергономічних та прогнозованих функціональних властивостей; *технологічні*, які враховують особливості технології обробки обраних матеріалів та специфіку робочих органів та основних механізмів виробничого обладнання; *естетичні*, що враховують естетичний рівень моделі, відповідність ідеалам краси і критеріям прекрасного.

Всі об'єкти дизайну на сьогодні можна звести до трьох основних класів: *утилітарні*, зовнішній вигляд і форма яких повністю продиктована функціональним призначенням речі; *культурно-побутові*, тобто такі об'єкти побутового призначення, що мають безпосередній зв'язок з певним культурно-історичним простором, побутом конкретного народу, нації, тощо; *художні*, тобто такі об'єкти, які відрізняються високим художнім рівнем формоутворення, зовнішній вигляд яких підпорядкований трансляції художнього образу (арт-об'єкти, шедеври, вироби мистецтва), колекційні, унікальні речі, що створені відомими дизайнерами.

Отже, процес формоутворення перебуває в сфері інтересів не лише дизайнерів та інженерів, але й філософів, культурологів, істориків, етнографів, соціологів, медичних працівників та людей інших спеціальностей. Будь-який задум дизайнера залишається задумом до тих

пір, допоки він не реалізований в матеріалі, допоки він не набув матеріальної форми. Форма створюється людиною на задоволення потреб людини, в конкретний момент історії людства, базуючись на досягненнях науки, культури, техніки, технології. Тому всі фактори формотворення можна звести до таких основних груп:

– *історико-культурні*, які зв'язані з розвитком загальної культури людства в конкретний історичний момент, охоплюючи весь попередній досвід;

– *конструктивно-технологічні*, які пов'язані з розвитком техніки, технології, наук, в тому числі матеріалознавства, конструювання, моделювання;

– *особистісні* (в аспекті образу споживача), які базуються на внутрішніх психофізіологічних, соматичних, емоційних та зовнішніх антропометричних особливостях людини;

– *санітарно-гігієнічні*, які пов'язані з можливим впливом виробу на організм людини в умовах його використання;

– *соціально-побутові*, які базуються на розумінні понять про належні умови життєдіяльності людини у зв'язку з панівною системою уявлень про правила і норми;

– *утилітарно-функціональні*, які охоплюють питання оцінки майбутньої речі з точки зору її практичності, корисності, можливості використання для досягнення певних цілей і задоволення потреб, виконання певних функцій;

– *фактори психології сприйняття*, які нерозривно пов'язані зі складною роботою органів зору і процесів мислення на підставі певних знань та попереднього досвіду, з використанням асоціативних зв'язків, і відображенням у психіці людини певних образів;

– *фактори існуючого оточення*, які нерозривно зв'язані з таким головним законом композиції, як закон цілісності, який проявляється в цілісності середовища, всіх матеріальних речей в цьому середовищі, елементів і частин кожної матеріальної речі, кольору, фактури і самої форми, елементів декору та мотивів орнаменту; ці фактори сходяться на необхідності створення гармонійної цілісної форми, базованої на поняттях естетики та взаємозв'язку людини і предмету в середовищі, визначаючи перевагу якості та естетичності.

Висновки і перспективи. Процес формотворення в дизайні є ключовим моментом проектування виробу. Дослідженню процесів формотворення присвячені наукові роботи багатьох дослідників. До ґрунтовної фахової підготовки майбутнього педагога професійної освіти входить детальне вивчення факторів формотворення, їх класифікація. Подальшого більш глибокого наукового дослідження потребують питання аналізу історіографічного аспекту процесу формотворення виробів дизайну, з'ясування принципів та методів формотворення в навчальному процесі підготовки майбутнього педагога професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глезер В. Д. Зрение и мышление / В. Д. Глезер. – Л. : Наука, 1985. – 246 с.
2. Гнатюк Л. Р. Теорія естетичного формоутворення промислових виробів [Електронний ресурс] / Л. Р. Гнатюк, К. М. Осадча // Теорія та практика дизайну. – 2012. – Вип. 2. – С. 92–97. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tprd_2012_2_19.pdf
3. Грегори Р. Л. Глаз и мозг: психология зрительного восприятия / Р. Л. Грегори. – М. : Прогресс, 1970. – 271 с.
4. Дяченко Ю. Г. Природничі принципи формоутворення в пропедевтиці промислового дизайну [Електронний ресурс] / Ю. Г. Дяченко // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2011. – № 6. – С. 25–27. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/had_2011_6_9.pdf
5. Зеки С. Зрительный образ в сознании и в мозге / С. Зеки // В мире науки. – 1992. – № 11–12. – С. 33–41.
6. Кісіль М. В. До питання еволюції конструктивних засобів формоутворення в дизайні одягу [Електронний ресурс] / М. В. Кісіль // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2009. – № 6. – С. 52–56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/had_2009_6_8.pdf
7. Ладан Т. М. Художній герменевтико-семіотичний метод формоутворення (конструктивізм) [Електронний ресурс] / Т. М. Ладан // Архітектурний вісник КНУБА. – 2014. – Вип. 1. – С. 57–67. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/avk_2014_1_9.pdf
8. Мириманов В. Б. Изображение и стиль: Специфика постмодерна. Стилистика 1950–1990-х / В. Б. Мириманов. – М. : Российск. гос. гуманитар. Ун-т, 1998. – 80 с.
9. Ніколаєва Т. В. Тектоніка формоутворення костюма: Навчальний посібник / Т. В. Ніколаєва. – К. : Арістей, 2008. – 340 с.
10. Пашкевич К. Л. Дослідження закономірностей тектонічного формоутворення моделей одягу [Електронний ресурс] / К. Л. Пашкевич, М. В. Колосніченко, Н. С. Гавриленко // Технології та дизайн. Технології та матеріалознавство, системи управління якістю продукції легкої та текстильної промисловості. – 2014. – № 3 (12). – С. 1–7. – Режим доступу : <http://knutd.com.ua/publications/pdf/TD/2014-3/3.pdf>
11. Прокопьева И. А. Проблема выбора методов формообразования в дизайне [Електронний ресурс] / И. А. Прокопьева // «Архитектон: известия вузов». – 2012. – № 2. – С. 150–156. – Режим доступу: <http://archvuz.ru/sites/archvuz.ru/files/pdf/ArchPHE%2338%28Art15%29p150-156Prokopyeva.pdf>